

Кришталь А. О.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін
Національний університет цивільного захисту України
(м. Черкаси, Україна)

Гончарук М. А.,
здобувач вищої освіти,
Національний університет цивільного захисту України
(м. Черкаси, Україна)

ЗАХИСТ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Непоправна шкода, фінансові збитки і руйнації, що лишаються внаслідок збройних конфліктів і воєн, свого часу спонукали світову спільноту до згуртування навколо ідеї захисту та збереження вагомих культурних цінностей. Однак, як свідчать події сучасної російсько-української війни, чимало культурних об'єктів піддаються цілеспрямованому знищенню зокрема – понад тисячу об'єктів культурної спадщини України з початку повномасштабного вторгнення.

Мета дослідження – проаналізувати ключові нормативно-правові документи, що регламентують посилений захист культурних цінностей в умовах воєнного стану.

Поняття «культурні цінності» відповідно до Конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту [1] визначається як:

- рухомі або нерухомі цінності, що мають важливе значення для культурної спадщини народу – пам'ятки архітектури, мистецтва або історії, археологічні розкопки, комплекси будівель, що мають історичне або мистецьке значення; витвори мистецтва, рукописи, книги, предмети мистецького, історичного або археологічного значення, наукові фонди і серйозні книжкові фонди, архівні матеріали або репродукції зазначених цінностей тощо;
- будівлі, активним призначенням яких є зберігання або виставляння культурних зазначених вище рухомих цінностей – музеї, великі бібліотеки, архівні сховища, а також сховища, що мають на меті зберігання у випадку збройного конфлікту, вищезгаданих цінностей;
- центри, що містять значну кількість культурних цінностей, тобто «центри зосередження культурних цінностей».

Посилений захист поширюється на культурні цінності, якщо вони мають величезне значення для людства; визнання виняткової культурної та історичної цінності на державному рівні; вони не використовуються для військових цілей або прикриття військових об'єктів і країна, що підкріплено відповідною заявою [2].

У статті 11 Другого Протоколу до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року, що ратифікований Україною 30

квітня 2020 року, окреслено особливості надання посиленого захисту культурних цінностей. Передбачається, що сторони подають Комітету перелік культурних цінностей, що потребують посиленого захисту. Міжнародний комітет «Блакитний щит» та інші неурядові організації, наділені відповідним досвідом, також можуть пропонувати внести під посилений захист певні культурні цінності. Опрацювання запиту, повідомлення сторін та інші процедури, пов'язані із заперечення такого переліку, здійснюються впродовж 60 днів. Коли такі заперечення знаходяться на розгляді Комітету, рішення про включення до Переліку приймаються більшістю в чотири п'ятих від кількості присутніх членів, які беруть участь у голосуванні.

У разі початку військових дій Сторона конфлікту може в терміновому порядку запросити надання посиленого захисту культурним цінностям, які перебувають у межах її юрисдикції або під її контролем, шляхом надіслання такого прохання до Комітету. Комітет негайно передає це прохання всім Сторонам конфлікту. В таких випадках Комітет невідкладно розглядає заперечення всіх заінтересованих Сторін. Рішення про надання тимчасового посиленого захисту приймається якнайшвидше й, незважаючи на положення статті 26 цього Протоколу, більшістю в чотири п'ятих його присутніх членів і членів, що беруть участь у голосуванні. Посилений захист набуває чинності з моменту їх включення Комітетом культурним цінностям до Переліку.

Статтями 12 і 13 [2] окреслено недоторканність культурних цінностей, що перебувають під посиленим захистом, тобто утримання від дій, що призводять до перетворення таких цінностей в об'єкт нападу або від будь-якого використання цих цінностей і прилеглої до них території для підтримки військових дій.

Культурні цінності, що перебувають під посиленим захистом, можуть його втратити у випадках, якщо:

- захист призупинено або скасовано або якщо такі цінності стають військовим об'єктом за своїм використанням, а напад при цьому є єдиним практично можливим засобом припинити використання цінностей як військовий об'єкт;
- вжито всіх можливих застережних заходів під час вибору засобів і методів нападу з метою припинення такого використання та уникнення або зведення до мінімуму шкоди культурним цінностям;
- обставини не дозволяють з огляду на вимоги негайного самозахисту.

У 2023 році тимчасовий посилений захист отримали 20 об'єктів культурної спадщини України (Собор Святої Софії та пов'язані з ним монастирські споруди, Києво-Печерська Лавра; Львів – Ансамбль історичного центру; Дерев'яні церкви карпатського регіону. Ясінянська церква Вознесіння Господнього тощо), а з 2024 року їх перелік доповнили ще 2 культурні цінності відповідно до статті 11 Другого Протоколу.

Варто також зазначити, що на підтвердження дотримання Україною норм міжнародного гуманітарного права в Збройних Силах України (General Staff of the Armed Forces of Ukraine) створено підрозділ із захисту культурної спадщини.

До складу зазначеного підрозділу входять військовослужбовці, які мають освіту і попередній досвід роботи у сфері культури, археології, історії та музейної справи. Основним його завданням є координація дій, спрямованих на захист, збереження та запобігання знищенню об'єктів культурної спадщини, що можуть опинитися під загрозою внаслідок бойових дій.

Список використаних джерел:

1. Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention, 14 May 1954. The Hague, Netherlands.

2. Другий Протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-99#Text